

Az alábbi interjúval látszólag kiterőt teszünk a hónapok óta közölt sorozathoz képest. Abban ugyanis a finanszírozás problémáiról volt szó – ez pedig egy úgynevezett portréinterjú, rendezői pályakép. Ugyanakkor a finanszírozás gyűjtőfogalom alatt számos olyan jelenségről esett szó – a színházi struktúra felszíni mozdulatlanúságáról, illetve lassú, de mégiscsak folyamatos változásáról, a „köszínházak” és alternatív csoportok lehetőségeiről és működési nehézségeiről –, amelyek meglehetősen közvetlenül befolyásolják egy-egy művész pályáját. Ilyenformán a kettő evidensen összekapcsolódik – mi mégsem szívesen kevernénk össze. A következő számban ismét szorosabban kapcsolódunk a „materiális” kérdésekhez: ezúttal a nem létező, de sokak szerint kívánatos színházi törvény előkészületeinek járunk utána.

Sorozatunk eddigi darabjaiban – kerekasztal az NKA-ról és az elosztásról, interjú Harsányi Lászlóval és Megyeri Lászlóval (2003. szeptember), Körmeny Ferencsel, Szabó Istvánnal, Baán Lászlóval és Szabó Györggyel (2003. november), Goda Gáborral (2003. december), Vincze Jánossal (2004. január) – egyrészt a fenntartó, másrészt a „fenntartott” szemszögéből tekintettük át a finanszírozás ellentmondásait, s ha a minisztérium tavaly év végi konkrét intézkedését – az alternatív színházaknak juttatott plusz kétszázötvenmillió forintot – nézzük, ezúttal nem volt egészen hiábavaló az erőfeszítés. Ennek reményében folytatjuk.

NÁRAY ISTVÁN

Csak egy üres hely kell!

■ BESZÉLGETÉS NOVÁK ESZTERREL ■

– Hónapok óta készülődünk e beszélgetésre. Nehéz riportalannak számítás, olyannak, mint például Székely Gábor, Ascher vagy Zsámbéki, akik nagyon aprólékosan ügyelnek arra, hogy miként közvetítik mindazt, amit mondanak. Nemcsak a magamfajta kérdezők, de kollégáid is tartanak tőled.

– Rendezők?

– Ők is. Meg a főiskolán.

– Miért?

– Néha bántásnak érződik, ahogy véleményed mondasz.

– Szenvedélyes vagyok. Fiatalabb koromban valóban nagyfajfajú voltam, de azt hiszem, szándékosan már sok éve nem bántok meg senkit. Zavar az igazságtalanság és a maszatolás, s amit gondolok, bizonyos helyzetekben elmondom. Am egyre kevesebb ilyen helyzet van. Azoknak, akik nem ismernek, lehet, hogy még ellenszenves is vagyok. Ennek ellenére azt gondolom, nem olyan rossz velem megismerkedni. Én is sok dologtól félek és szorongok, de el vagyok kényeztetve, mert csodálatos barátaim vannak. Sokan. Félelmeimet közejük tudom menekíteni. Az is fél, aki valamilyen módon biztos talajon áll, világnézete, erkölcsi rendje van, csak úgy tud viselkedni, mintha nem félné.

– Szakmai berkekben elterjedt a hír, hogy megpályázod az Új Színházat. E vélekedés logikusnak tűnik, hiszen ha végiggondoljuk, hogy ki az, aki e patinás intézmény igazgatójaként érdemben számba jöhet, szűk a kör, s te csapattal igencsak előkelő helyen szerepelnél e listán.

– Néhány napja találkoztam valakivel, aki ahhoz gratulált, hogy a nyíregyházi színház igazgatója leszek. Hát ennyire komoly az Új Színház megpályázásáról szóló

híresztelés. Igaz, magunk között szoktunk viccelődni: mi lenne, ha... – de azt se tudtam, hogy pályázatot írtak ki. Akik e hírt terjesztik, talán úgy érzik: eljött az idő, hogy velünk meg persze az Új Színházzal történjék valami. Vagy félnek.

– A Vidéki Színházak Találkozóján két előadással szerepeltél. A Színművészetin osztályod van, másokat is tanítasz. Sikeres embernek tűnsz...

– Ez elég vicces, nem?

– A valóság másik oldala, hogy a két előadás mögött nincs intézményes, társulati háttér. Akkor sincs, ha sok szállal kötődsz a Honvéd Színházhoz.

– Akkor tisztázunk valamit: Honvéd Színház nincs. A Honvéd Együttesnek sok évtizede létezik egy színészkarja, amelynek munkaköri köteleessége, hogy ünnepi műsorokat, operett-keresztmetszeteket, kabarét játsszon kaszányákban, nyugdíjasklubokban. Évi kétszázötven előadást teljesítenek. E műsorok színvonala többnyire nem volt kielégítő.

Két évvel ezelőtt, amikor a marosvásárhelyi színházban több fiatal színésznek megingott a helyzete, mások pedig magánéleti okokból Magyarországra jöttek, azt gondoltam, hogy a Honvéd Együttes jól járna ezekkel a fiatal színészekkel, mert e kötelezettségeket ők megfelelő szakmai felügyelet mellett magas szinten teljesítenék, nekik pedig ez a lehetőség átmeneti időre életmentő lenne, hiszen havi fizetésért a szakmában maradhatnak. Minden rosszat elmondtunk nekik a kínáló szituációról, s nem ígértük, hogy e formációból bármikor önálló színház lehet. Azt azonban igen, hogy ha a körülmények engedik, néhány előadást létrehozunk.

Az első évadukban derekasan dolgoztak, rendezett náluk Simon Balázs, Józsa István meg én. És játszottak a Csiksomlyón bemutatott *István, a király*ban, amit háromszázötvenezer ember nézett meg. Ez az évaduk tehát sokkal jobban sikerült, mint amire számítottam, s a Honvéd Együttes erőn felül támogatta az előadások létrejöttét. Ebben a szezonban is volt már bemutatójuk: a Rusznyák Gábor rendezte *Bozgorok*, az *Ahogy tetszik* sajátos verziója, amely nagyon személyes hangon beszél az erdélyi magyarság menni-maradni problémájáról. Abban reménykedem, hogy fogunk még előadásokat létrehozni, illetve mások is felfedezik őket, máshol is szükség lesz rájuk. Tehát a félreértések elkerülése végett: apukám nem létesített nekem színházat.

– Ez a színház tehát nem színház, de a vendégrendezésekben sem tudod az igazi formát hozni, ami nem az előadások színvonalára értendő, hanem arra, hogy lételemed a társulat.

– Persze, de a színháznak is a társulat a lételeme. Társulatban dolgozni jó, ez a véleményem nem változik. Ugyanakkor voltak évek, amikor tudásban és tapasztalatban gyarapodtam attól, hogy nem zárt közösséggel dolgoztam, hanem új helyzettekkel és ismeretsegekkel kellett megbirkóznom.

– Gyökeresen más azonban, ha társulati háttérrel vállalsz valahol munkát, mint ha a vendégrendezés az életformád.

– Igen. Nyilván azért szerepelt két előadásom a találkozón, mert a színházak ezeket tartották érdemesnek arra, hogy megmutatkozzanak általuk, s ez azért van, mert ha bármelyik színházba elmegyek,

akkor azokkal, akik velem dolgoznak, bizonyos színvonalat biztosan elérünk, tehát a produktumaink ott a jobbak közé tartoznak. Ha valaki vállalja azt a kockázatot, hogy meghív engem, akkor nem vesz zsákbamacskát, mert az előadás el fog készülni, lesz eleje, közepe, vége, legfeljebb felforgatja kicsit az ottani kedélyeket, de a produkciót a szakma egy része el fogja ismerni. Ennek ellenére, ha a helyzetemet definiálni kellene: a színházi szakma periferiájában libegek. Nemcsak társulat nincs körülöttem, de a telefonom sem csörög, nem kérdezik, hogy akarok-e rendezni.

– Ha te periférián vagy, akkor a társaidd is ott vannak.

– Persze.

– S mintha az utánatok végzetek is margón volnának.

– Székely következő osztályából Schillingnek, Forgácsnak és Rusznyáknak jó a helyzete. Az első két évében Réthlynek is jól ment. Bodnár Zoli mindig tévelygő volt, Dézsy Szilárd meg Székelyudvarhelyen

dolgozik. Ők három éve diplomáztak, s olyan helyzetben vannak, mint mi három év után. Ha valaki jól végzi el az iskolát, akkor két-három évig nincs problémája, a gondok később kezdődnek. Valakit mindig kiugratnak a többiek közül, most Béres Attila és Balázs Zoltán a toplistás. A pécsi fesztivál különben Székely sikerének is tekinthető, hisz négy tanítványa szerepelt a műsorban. Igaz, ez abból is adódott, hogy Németh Ákos válogatott, aki a mi generációnk írója, több darabját rendeztük, s aki – helyesen – vállalta is nemzedéki elfogultságát.

– Miért csak Süsü (Schilling Árpád – a szerk.) tud végigharcolni egy többmenetes színházteremtő csatát?

– Tisztelem Süsüt, mint ahogy Csányiban is azt becsültem – ez persze nem jelenti azt, hogy a két embert bármi más téren össze lehetne hasonlítani –, hogy buldogtermészettel és kitartással képesek megteremteni maguknak a körülményeket. Ha sorrendet kellene felállítanom, akkor

azt mondanám, hogy először Süsünek adjanak épületet, mert neki már van társulata, és vannak előadásai, amelyek igazolják a létezésüket. Aztán persze mi is kaphatnánk egy helyet, ahol színházat csinálhatunk.

– Egy erős osztály egyik legerősebb egyénisége vagy, akiről azt lehetett feltételezni, hogy társaival végre tudja hajtani azt a fordulatot, amelyet sok-sok évvel ezelőtt a jelenlegi vezető posztokat elfoglaló korosztály hajtott végre.

– Azok közül, akikre gondolsz, néhányan méltán vannak a helyükön, többen meg nem, és sokan maguktól beláthatnák, hogy át kéne adniuk a helyüket a fiatalabbaknak, vagy legalábbis több teret kellene engedniük nekik. Az őrsváltás lassan így is, úgy is meg fog történni. A miénk szerencsétlen generáció, mert korán jöttünk, nem tudtunk leváltani senkit, mi leszünk azok, akiket még az így-úgy megszerzett posztunkról is levált az utánunk jövő nemzedék. Ezért nincs sok okunk az optimizmusra, mert ha két-három éven belül nem jutunk egy helyhez, ahol néhányan dolgozni tudnánk, akkor jobb, ha magunktól átadjuk a terepet, mert fogy az emberből az erő, a kitartás. Rengeteg évet kihagyunk, ezért nem egymásra épülő folyamat szerint változunk, hanem váratlanul, egy esetleges éles helyzetben kell majd megfelelnünk az új, nemcsak és nem elsősorban külső, hanem a magunkkal szemben támasztott igényeknek. Ahhoz még fiatalok vagyunk, hogy lemondjunk mindenről, ahhoz viszont kezdünk kicsit rozsdássá válni, hogy igazi erőket mozgósítsunk magunk körül.

Valamilyen okból azonban sok színész nem mond le rólunk. Ha megszólaltatnánk egy kis hívó csengőt, az ország minden részéből huszonöt-harminc színész követne bennünket. De ez is könnyen elmúlhat. Néhányukkal ugyan sikerült folyamatosan együtt dolgozni, de többséget olyan szoros szerződés köt, hogy nem könnyen mozdíthatók, még vendégnek is alig hívhatók. Legjobban az ő hitüket és bizalmukat csodálom. Sokan öt-hét év múltával is várják azt a pillanatot – mint ahogy én is várom –, hogy újra együtt dolgozhassunk.

Félek, hogy lassan megkeseredünk. Az utóbbi időben azt veszem észre, hogy irigy vagyok, vagy magamban embereket, helyzeteket pocskondiázok. A magunk helyzetét méltatlannak, mások előmenetelét megalapozatlannak tartom. Pedig ezzel egyáltalán nem kellene foglalkozni, mert mindenki boldoguljon, ahogy tud, és tegye a dolgát, ahogy tudja. De ha valóságos helyzet lenne körülöttünk, akkor nem kezdene így rohadni a lelkünk. Néhány éve ezeket a tulajdonságaimat nem ismertem. Próbálok is tenni azért, hogy ezeket az érzéseket elfojtsam magamban, mert ez az állapot nagyon terméketlen.

– Ezt csak te érzed így, vagy a volt évfolyamtársaid is?

– Ugyanezekről ugyanígy Bagossy Laci-val vagy Simon Balázssal is beszélhetnél. Hargitai Ivánnak épp most jobb a pozíciója, mert abban a színházban főrendező, amelynek igazgatója a Nemzeti Színház az igazgatója. Pár éve ő volt rosszabb helyzetben, mint mi.

– Ha helyzetben van, miért nem épít a társaira, mint ahogy Harsányi Sulyom László Tatabányán megteszi?

– Amit abban a városban abból a színházból ki lehet csikarni, azt Harsányi megteszi, s nekünk szerencsénk van, hogy a barátság és a hosszú kapcsolat meg valamilyen szakmai bizalom okán nem hagy magunkra. Pedig megtehetné, hiszen Tatabányán csak négy-öt bérlert van, tehát kényelmesebb és olcsóbb lenne, ha sikeres előadásokat vásárolna. De ő nem kevés munkával évente kihajt belőlünk egy-egy rendezést. Dühös vagyok magunkra, mert valamennyire mi is okai vagyunk annak, hogy ilyen a helyzetünk. Talán túl szigorúak és finnyások vagyunk, gőgösek arra a tudásra vagy izlésre, amit összeszedtünk. Pedig valamit mi is tehetünk volna azért, hogy helyzetbe kerüljünk. Az első és utolsó próbálkozásunknak a veszprémi pályázat tekinthető, amely koncepcióját tekintve jól sikerült, de már az első mondat leírásakor nyilvánvaló volt, hogy ezzel akkor és ott nem lehet nyerni. Azóta semmit sem tettünk.

– Nem is akartok tenni?

– Tavaly még felmerült a terv, hogy a miskolci színházat megpályázzuk. Két telefonbeszélgetés után azonban kiderült, hogy nem érdemes próbálkozni. Megtudtam, hogy Müller Péter Sziámi kezében van a döntés, ő mondja meg, kivel hajlandó az operafesztivált szervezni, s az önkormányzat azt fogja megválasztani, akire ő rábólint. Amikor felhívtam, közölte, hogy Halasi Imre lesz az igazgató, s csodák csodája, ő lett. Ezt akkor is megengedhetetlennek tartanám, ha Müller Péter Sziámi bennünket választott volna. Nem éreztem hát azt a harci kedvet magamban, amit Veszprém esetében, hogy elveszithetjük ugyan a csatát, de három hétig együtt ülhetek a barátaimmal és kollégáimmal, s végiggondolhatom, mit kéne csinálnunk, ha színházunk lenne.

– Feladtátok?

– Korántsem. Továbbra is pályázni kellene. De csak olyan színházat szabadna megpályáznunk, amelynek társulatát ismerjük, vagy ahol a színészek többségével el tudjuk képzelni a hosszú távú munkát. Ilyen színház nem sok van, mert a legtöbb helyen esetlegesen és áttekinthetetlen szempontok szerint verbuválódnak a színészek, sem közös izlés, sem közös gondolat nem formálja őket együttessé. Azt hiszem, nekünk leginkább egy hely kellene. Egy üres hely, ahol nyugton dolgozhatunk azokkal, akikkel szeretnénk.

Legalább öt-tíz évig különben sincs esélyünk. Akkor fogunk pályázatot nyerni, amikor már rég az utánunk jövő generációknak kellene színházat kapniuk. Budapesten semmiképpen nem adnának nekünk színházat, mert a körünkbe tartozó rendezők, dramaturgok, tervezők és jeles színészek között nincs médiasztár, nem ismerjük azokat a politikusokat, akiket ismerni kellene, nem írnak rólunk a bulvárlapok, nincs kiállításunk, nem vagyunk polihisztor autószerelők, tehát nincs bennünk semmi különleges, amivel ezt az amúgy is zaklatott világot tovább izgatnánk. Más okokból, de vidéken sem rúghatunk labdába.

– Vidéken sem?

– Ott sem. Hogy generációból s a nálunk fiatalabbakéból miért dolgoznak oly kevesen vidéken, annak többek között az a jelenség is oka, amelyet magamban a kontraszelekciónak nevezek. Az országban kialakult feudális rend alapján az önkormányzatok döntenek arról, hogy ki legyen színházigazgató. Szempontjaik között két dolog fontos: az egyik, hogy semmi esetre sem kívánják a szakma véleményét figyelembe venni, ugyanakkor a szakmaiságot sem tudják képviselni, mert nem értenek hozzá. Igyekeznek tehát elhatárolódní a szakmai befolyástól, hogy autoriter döntési helyzetüket védjék. Másfelől nem kívánnak olyan igazgatókat és teameket, akik, illetve amelyek sok vizet

zavarnak, s nem mennek alá – elsősorban gazdasági – elképzeléseiknek. Márpedig tisztességgel nem lehet olyan pályázatot írni, amely ne arról szólna, hogy pénzre van szükség, hisz a színház nagyon költséges mulatság. Ha végignézzük a vidéki színházak igazgatóinak listáját, meghökentető az aláírók és simulékonyak száma, a kontraszelekció mértéke.

Azok, akik sem vezetőként, sem rendezőként nem igazán erősek, úgy építenek társulatot, hogy további kontraszelekciót végeznek. Nem szívesen hívnak olyan rendezőt, aki náluk jobban ért a dolgához, mert ez felhívna a figyelmet a hiányosságaira, és konfliktust teremt a társulaton belül. Ami még tragikusabb: nem szerződtek fiatal végzős színészt. Már most szorongok amiatt, hogy a jelenlegi elsőseimmel mi lesz négy év múlva. A színházak többségében közepszerű, de ambiciózus fiatalok vannak, akik hálásak azért, hogy ott lehetnek, elfogadják, hogy nem kapnak próbapénzt, s minimális a fellépti díjuk. Ilyen olcsó és hálás munkaerőt valóban nem lehet diplomás színészek köréből szerezni. Természetesen nem az erős műhelyekben felnőtt, igazán tehetséges színészekről beszélek, tehát nem arról, hogy diploma nélkül nem lehet valaki színész.

– Ez nemcsak a színészekre, hanem a rendezőkre is igaz, nem?

– Elég sokan vagyunk végzett vagy diplomával nem rendelkező, de tehetséges, huszonhat és negyven év közötti rendezők; legalább tizenötöt lehetne felsorolni, akiket a vidéki és pesti színházvezetők cserélgetnek. Egyik színházból a másikba megyünk, egyikünket a másikunkkal váltanak le, mert nem létezik hosszú távú bizalom. A színházvezetőket az nem érdekli, hogy a rendező és a társulat hogyan tud egymásra találni, hogyan kezd közösen dolgozni, gondolkodni, s nem ad arra három-négy évet, hogy valahonnan valahová együtt juszanak el. A szabadúszó rendezőknek azzal a tudattal kell dolgozniuk, hogy ha nem sikerül azt teljesíteniük, amit elvárnak tőlük (például a tuti sikert), akkor elbuktak.

– Talán túl sokan vagytok?

– Minden szakmában, így a rendezők között is igen sok az önjelölt. Ez nem feltétlenül rossz, hiszen rengeteg tehetséges ember létezik, s megnyilatkozásaiktól színesebb lehet a paletta. Azaz valamiféle szabadság megnyilvánulásának lehetünk tanúi, de a szakmai minimumnak mindenkinek meg kéne felelnie. Igaz, nincs semmiféle mérce vagy értékrend, amely ezt a minimumot egzakt módon meghatározhatná, de ha végiglapozod a Pesti Műsort, az az érzésem, hogy Magyarországon több rendező van, mint vízvezeték-szerelő. A szabadság sokszor parttalanság, blöff és linkség van mögötte, az eseményeket kifürkészhetetlen érdekek vagy értékítéletek mozgatják. Azok

kat sem értem, akik évente hatot rendeznek, hiszen nem lehet hatszor egymás után lényeges és fontos dolgokat mondani. Nem véletlen, hogy Mohácsi János másfél évente rendez egy előadást, s mindig olyan témákról, amelyek érdeklik, amelyeket fontosnak talál, amelyekről úgy érzi: nem beszélni róluk szégyen. Hosszú évek óta ilyen előadásokat készít. Nekem ő nagyon fontos. Nem lenne ekkora rendezői túltengés, ha a rendezésre vállalkozók minden esetben tudnák: mi végre csinálnak színházat.

– Ennek a borús helyzetképnek ellentmond, hogy sikeres előadásaitok születtek, amelyeket a szakma és a kritika visszaigazol.

– Ez kevés. Életkorunk, mondandónk s eddigi előadásaink alapján sokkal többet kéne dolgoznunk. És máshol kellene tartanunk. Ezt magamról biztosan állíthatom. Hosszan tudnám elemezni, hogy az Új Színház négy éve alatt mi minden történt velem, gondolkodásmódom hogyan s merre tartott, miket kerestem. Ez még a miskolci *Kazimir és Karolinéval* folytatódott, de oda magammal tudtam vinni néhány olyan embert, akivel már előtte is jól dolgoztam, s aki fontos volt számomra. Aztán valamit újra kezdtem Marosvásárhelyen, ami szakmai szempontból jelentett nagyon sokat, vértettségét adott, mert a szakmának olyan részét is gyakorolnom kellett, amelyre az Új Színház kivételes és nagy formátumú színészekből álló társulatánál nem volt szükség. Vásárhelyen elkezdtem felépíteni valamit. Aztán ebbe az érába beekelődött a Bárkában vállalt főrendezőségem katasztrófális fél éve, ami után felmondólevéllel távoztam.

– Te mondtál fel, vagy neked mondtak fel?

– Én mondtam fel, hogy ne tudjanak nekem felmondani. Tudtam, hogy Csányi erre készül, s ha ez megtörténik, szolidaritásból Bagossy, Kárpáti Péter és Simon Balázs is felállt volna. Igaz, abban is reménykedtem, hogy felmondólevelem felhorgasztja a társulatot, s ráébreszti arra, hogy a helyzet tarthatatlan. Erre háromnegyed éves késéssel került sor. Sajnáltam, hogy így történt, mert részt vettem a Bárka alapításában, kezdettől benne voltam a kuratóriumban. Évekig ellenálltam a társulati csábításnak, hiszen világos volt számomra, hogy Csányival nem tudunk együtt dolgozni. A jelek szerint még sokan jutottak erre a következtetésre. Közben Vásárhelyen összeelmont az a program, amelyet én is képviseltem, a Honvéd pedig semmiképp nem tekinthető a folytatásának. Ervényesebb és fontosabb előadások születtek – nem sok –, mint amilyeneket én rendezek, s előadásaimmal rögtön a második sorban toporgok. De toporgok. Nem különösebben lényeges, amit csinállok.

– Goldoni-előadásaid szinte demonstrálják a kényszerű stagnálás állapotát. A chioggiai csetepaté Vásárhelyen emlékezetes színházi

esemény volt. Ezt a rendezéset felvállaltan pedagógiai céllal megismételted a pesti egyetemen, ez tehát rendezőileg nem tekinthető előrelépésnek. A virgonc hölgyek a vásárhelyi produkció számos erényét felvillantja, de ebben – persze a darab is hígabb A chioggiaínál – elsősorban résztételek születtek. Vásárhelyen társulatot építettél, itt mint adottságot elfogadod a kvázitársulat létét.

– A vendégrendezői, illetve a produkciós megbízás a magyarországi hat-, maximum nyolchetes próbakörülmények mellett mindenre alkalmatlan. Nem lehet például eltérő szakmai múlttal rendelkező színészek játékmódját összezsírozni. Nem is teszek rá kísérletet, mert ha ezzel foglalkoznék, nem jönne létre az előadás. Tehát megpróbálom mindenkinek a maga létezési módját úgy hangolni, hogy a különbözőségek egymás mellett tudjanak létezni. Ez – s az új ismeretségek és találkozások iránti kíváncsiság, amit például Margitai Ágival megéltem – minden figyelmet és energiát leköt, arról nem beszélve, hogy az idő kilencven százalékát a szervezés viszi el, ahelyett, hogy lényegi és művészi kérdéseken gondolkodhatnánk. Pánikhelyzetek ezek, s nem alkalmasak valódi mondanivalók megfogalmazására: a sok ijedség, keserűség és szorongás közepette csak a helyzetek megnyerésére szolgáló, rövid időre felcsillanó energiák kavarnak az emberben. Arról nem beszélve, hogy az így létrejött előadásokat legtöbbször ritkán játszhatjuk, nem tudnak beérni, és nagyon nehéz karbantartani őket. Mire igazán jók lehetnének, már nincsenek is. Az Új Színház óta előadásaim nagy része tiznél többet nem ért meg.

– Azt azonban nem lehet elvitatni, hogy előadásaidban, mint például a nyíregyházi Vízkerecsben, a színészekből olyan színeket varázsolsz elő, amilyeneket eddig nem tapasztaltam náluk.

– Talán ez az erényem nem egyszerűen megmaradt, erősödött is. Amióta színházzal foglalkozom, egyetlen dologban nem változtam: bármilyen közhelyesnek hangzik is, engem az emberek, az emberi természet érdekelnék. Mindenki hihetetlen titkokat és váratlanságokat tartogat. Ha, mondjuk, egy próbán megérezem valakin, hogy van benne valami, amit érdemes lenne kibányászni, nem nyugszom, amíg szelíden vagy ostorral ki nem jön belőle. Ehhez minden eszközt bevetek. Ennek természetesen a kölcsönös szeretet és a bizalom az alapja.

– Előadásaid talán épp azért olyan hosszúak – vagy legalábbis azért tűnnek annak –, mert a formákat nem fejszével alakítod, hanem mindenkinek megadod a lehetőséget, hogy megmutassa magát s azt, ahova a próbák során közösen eljutottatok. Szabad teret engedsz a személyes megmutatkozásnak, ha úgy tetszik, a szólózásnak. A Goldonik persze erre alkalmasak is.

– Lehet, hogy így van. De az előadásaim összefogottabbak lennének, ha tovább tudnék dolgozni rajtuk. Ez is összefügg a próbahelyzettel, mert ha hét hetem van, az arra elég, hogy mindenkit megfuttassak. Kellene még három hét, hogy össze legyen rakva, s el is tudjam venni a fölösleget, és ők velem együtt ébredjenek rá: a kevesebb több lenne. A főpróbahéten már általában látom, mit kellene még elvégezni, de az egész csorbulna, ha a javító munkát kapkodva, egy háromórás próbán hajtánám végre. A mérlegelések többnyire úgy döntök – s lehet, hogy ez szabadosság –: maradjon minden úgy, ahogy kialakult. Különben is a főpróbahéten a rendezőnek a részletek finomítása mellett főként az a dolga, hogy biztonságot adjon. Engedje begyakorolni az előadást. Az Új Színházban Csomós Mari barátnőm a *Vérnász* egyik összpróbája után – mire az Anya szerepe az első pillanattól az utolsóig megszületett benne –, a megbeszélésen rám nézett, s azt mondta: Úristen, de ezt még be kell gyakorolni! S ez így van. Amúgy is sokat tanulok a színészekről, de ezt a mondatot különösen gyakran idézem.

– *Ez idő alatt azért számos jó előadásod született. A nyíregyházi Vízkerecszet pedig az egyik legjelentősebb teljesítményednek tartom.*

– Én is így érzem. E periódus munkái közül Kárpáti Péter három darabját – *Világvevő*, *Tótféri* és *Nick Carter* – tartom még különösen fontosnak, s szerintem az *Ibusár* sem volt rossz. Az azt is példázza, hogy lám, vendéghelyzetben, nyűgös próbaidőszakokban is létrejöhetnek olyan találkozások, mint Udvaros Dorottya-val, akivel az Új Színházban nem dolgoztunk együtt, aztán a Bárkán, ahol ismét egy társulatba kerültünk, hiába kerestem neki való darabot, hisz onnan, ugye, eljöttem. Aztán évekkkel később mégis összejöttünk.

– *Azt mondtad, hogy sokszor gőgösek, finnyások vagytok. Ízlésedeket, értékrendedeket, alkotói etikátokat nagymértékben mesteretek, Székely Gábor alakította, aki ugyan sok tekintetben nagyon is realista, alapvetően mégis idealista. Lehet-e ezzel az idealizmussal ebben a kutyá világban élni, szakmailag életben maradni?*

– Ez az önsorsrontó magatartás érvényes helyzetekben nagyon sokat tud változtatni a világ állásán. S ez általában igaz. Tudom, gyakran mondják, hogy sokan örököltük Székely idealizmusát, de ez nem örökletes, ugyanakkor biztos, hogy az ő konoksága, szakmai kíméletlensége, tartása hat az emberre. Mondhatnám: bélyeg ez, amit azonban jó viselni. Semmiért sem tartom felelősnek, mindenki magamagáért felelős.

Székely nemcsak szakmát, hanem emberséget és magatartást is tanított. Ez emberre akkor tud hatni egy mester, ha mindketten hasonló alapokon állnak. Ha ez bekövetkezik, akkor az oktatás egy idő után párbeszéddé alakul. Amikor elkezdjük az egyetemet, legtöbben már huszonöt-harminc év körüli felnőttek voltunk, kialakult világnézettel, amely persze változott, de nem véletlenül felvételiztünk épp abba az iskolába, és Székely sem véletlenül választott bennünket az osztályába.

Gábor munkájában, tanításában, életében számomra a legerősebb, a legpéldaadóbb a kivételes humánuma. Abból származik idealizmusa, naivitása, a mások tisztelete, ahogy ő a világot látja. Ez akkor is érvényesül, ha kemény, ha konfrontálódik, vitatkozik vagy harcol. A morál, a tisztesség, a keménység nem érvényes e humánumnélkül. S ha ebből valamit örököltünk, átvettünk vagy utánoztunk, akkor ez jól van így.

Ha valakit bizonyos személyiségjegyei alapján a világ elérhetetlennek tart, könnyen gyártanak róla elméleteket. Ebben van valami misztifikáció. Amikor például a *Csongort* rendeztem, sokszor hallottam azt a részvétellel vagy empátiával átítatott véleményt, hogy Székely milyen felelőtlenül dobott a mély vízbe, ahelyett hogy ő vagy Ács jegyezte volna a nyitó előadást. Pont a fordítottját éltem meg: elképesztő bizalomnak tartottam, s a munka alatt csak az járt a fejemben, hogy ez az ember milyen kivételes helyzetet teremtettem nekem. Ezek a folyamatok tehát sokkal egyszerűbbek és

természetesebbek. Mint ahogy az is misztifikáció, hogy Székelynek nincs humora. Lehet, hogy előadásaiban kevésbé lehet észrevenni, de a magánéletben és a tanításban igen: ő hallatlanul jó humorú ember. S milyen jó megnevetetni őt az előadásainkkal!

– *Most milyen viszonyban vagytok vele?*

– Ki milyenben. Van, aki tartja vele a kapcsolatot, van, aki nem. Én négy évet dolgoztam vele az Új Színházban, tanársegédje voltam, s részben vagyok. Amikor nem dolgoztunk együtt, akkor is beszélgettünk. Kapcsolatunk talán már barátság. Gyakran beszélünk, de legtöbbször napi ügyekről, s mindig le vagyunk maradva. Az utóbbi időben a legjobb beszélgetésünk az volt, amikor nem jutott eszembe, hogy mi volt az ő megfejtése a *Boldogtalanoknak* arra a jelenetére, amelyben Huber ruhát ad a nővéreinek. A szövegből ugyanis nem derül ki, hogy neki vásárolta-e, vagy valaki másnak, s csak abban a pillanatban dönti el: Rózsának adja.

– *Nem hiszem, hogy minden tanítványának ilyen felhőtlen viszonya lenne vele.*

– Tanítványai között biztosan akad, akinek az ő személyisége és hatása terhes, de ott valószínűleg nem történt meg a találkozás. Persze nemcsak a rendezőnövendékek, hanem a színészek között is azonnal fel lehet ismerni azokat, akik tőle vagy Zsámbékitől, Horvaitól – s persze másokat is említhetnék – tanultak. Ebben az általános színvonaltalanságban és felületes munkamorálban százezer közül kiválasztod azokat, akik másként mozognak, másként gondolkodnak a színpadon. Ezeknek nyilván volt mesterük, s annak is volt mestere. Hányszor hallok Székelytől a Major Tamás kezdetű mondatot, másoktól meg Nadasdy vagy Ádám Ottó nevét emlegetni. Nem szabad megtagadni a mestereket s eltaszítani magunktól a tanítványokat; ha jó a mester-diák viszony, egy életen át meg kell tartani a párbeszédet. Az igazi mester maga is tanítvány lesz, mert azt várja, hogy tanítványa a kritikussá váljon, s ha ez sikerül, az élet folytonos. Az értékeket nem lehet kidobálni az ablakon, s ez nem azt jelenti, hogy az ember elveszti autonómiáját vagy önálló gondolkodását.

– *Ez már rég nem Székelyről szól.*

– Róla is meg másokról is, meg rólam, mert én szintén tanítok. Ascherrel együtt négy évre kaptam egy feladatot – nem véletlen, hogy Székely Gábortól –, s most ott ül velünk szemben tizenhárom ember. Rajtunk múlik, hogy mi mindent fognak megtanulni. Szeretném, ha a szakmából és a humánumból annyit tudnék átadni, hogy tíz év múlva egy színpad hátsó takarásában állva is eszükbe jusson egy fél mondat Aschertől vagy tőlem, ami segít nekik abban, hogy tudják: mi végre vannak a világon, mi dolguk a színpadon. A tanítás borúlátó hangulatomban is biztos alapot ad, tudatosítja, hogy fontos dolgom van. Ezért sem jut eszembe mostanában a pályázat. Ha a rendezés nagy része felelősségvállalás, akkor a tanításnak az egésze az. Sokkal többet izgulok és szorongok tanítás közben, mint rendezéskor. Tizenhárom rettenetesen érdekes ember ül körülöttünk – nem győzünk Ascherrel rájuk csodálkozni –, akik egy formálódó osztályközösség tagjai, de önálló emberek is. Hogyan lehet összehangolva, mégis külön-külön megszólítva valamilyen eredményig juttatni őket, ez patikamérlegben billegő, kicsike lépésekből összeálló folyamat.

– *Igen különböző alkatú rendezők vagytok. Hogy tudtok egymásra hangolódni?*

– Magunk sem értjük, de meghökkentően hasonlítunk egymásra, és közősek azok a szellemi alapok, amelyek mindkettőnk gondolkodásmódját meghatározzák. Sokszor egymás gondolatait folytatjuk, vagy hangosan beszélgetünk, miként lehetne pontosabb vagy jobb az, amit látunk. Nagyon jó, hogy munka közben megismerkedhetek vele, figyelhetem, ahogy gondolkodik, ahogy kérdez. Mindig lenyűgözött gyermeki és mohó kíváncsisága, izgága szellemiségéből fakadó érdeklődése. Megerősít abban, hogy életkortól függetlenül lehet és kell kíváncsinak maradni. Nyilván én vagyok a tizennegyedik tanítványa.

– *Füst Milán-kötet fekszik az ágyad mellett. Foglalkoztatnak a darabjai?*

– Nagyon sok dolog foglalkoztat. Füst Milánt is Székelytől kaptuk. Mielőtt a főiskolára kerültem, más munkáit már ismertem, de darabjait alig. Füst Milán a legjobb tananyag azoknak, akik elemzést tanulnak, akik írással és olvasással foglalkoznak. A szűkszává, rejtett dimenziói és a mögöttük meghúzódó titkok miatt alig tudok jobb anyagot ajánlani a *Boldogtalanok*nál. Ezt kezdtem elemezni Orsós László Jakab filmforgatókönyv-író osztályával.

– *Nemrég a Margit kisasszonyt látva tapasztaltam, hogy a Füst Milán-i mondatoktól, egy hétköznapitól eltérő szövegtől a sablonos szituációk is telítődnek, különös fénytörést kapnak.*

– Teljesen így van. Érdekes az ellentétjét is kipróbálni: olyan mondatokat, amelyeket jónak tartasz, ronts el, hogy kiderüljön: mitől lesz ritmusuk, hogyan változnak a hangsúlyai. Kárpátival minden szövegen hangosan dolgozunk. Felolvasom a mondatokat, amelyeket közösen csiszolunk, farigcsálunk. Ilyenkor azt is halljuk, hogy a színészeknek melyik mondat áll jól, mit kell változtatnunk. Ezért utólag, a próbák során alig kell a szöveghez nyúlnunk.

– *Nem először találkozol a Boldogtalanokkal.*

– Harmadéves koromban már megcsináltam az első felvonás három jelenetét meg az utolsó felvonást Naszlady Évával, Szalay Mariannával, Mihályfi Balázssal és Schneider Zolival. Szép munka volt, s emlékeim szerint erős, sőt, vad vizsgának számított. Érdekes újraolvasni a szöveget. Most sokkal keményebbnek érzem a darabot. Valószínűleg azért is, mert keményebbné válik a világ, a híradásokból olyan családi drámákról értesülünk, amelyeket már nem lehet ésszel követni. Egyre aktuálisabbnak tartom tehát a darabot. Eddig „mélyen megértettem” a történet szereplőit – hisz ez a dologom –, mostanában jó értelemben vett düh fogalmazódik meg bennem: a jó istenit, így nem lehet élni!

S az is foglalkoztat, hogy a negyedik felvonás korántsem olyan erős, mint az első három. Füst Milán büszkén írja, hogy kínzó fogfájása ellenére egy éjszaka alatt befejezte a darabot. Szerintem viszont az író nem egészen szerencsés stílár váltást követ el: a mű

krimivé egyszerűsödik. Már tíz évvel ezelőtt is sokat foglalkoztam azzal, hogyan lehet e két stílár réteget egymáshoz közelíteni és kiegyensúlyozni. Tettem rá kísérletet, hogy sors- vagy véletlenszerűbb legyen a gyilkosságnak induló, de öngyilkosságba forduló vég. Most még erősebb verzióm van rá. Tehát már nem meghatortan olvasom e szöveget, s nagyon szeretném megrendezni. De nem csak ezt, több más tervem is van.

– *Keresed is a helyet, ahol e tervek megvalósulhatnak?*

– Ha bírok, egyelőre olvasok, és gondolkodom. De előbb-utóbb biztosan megrendezem őket.

– *Hallgatóiddal az egyetemen vagy vendégszituációban?*

– Nem az egyetemen, de hogy hol...? Elgondolkodtam azon, hogy engem határozottan hátráltat a vendégszituáció, de például Zsótért miért nem? Ő ebben a helyzetben is egyre csodálatosabb és érdekesebb előadásokat hoz létre. Ez valószínűleg összefügg az ember munkamódszerével is. Sanyinak erősebbek a képei, mint nekem. Nemcsak a darab értelmét, gondolatát tudja közvetíteni, hanem igen erős formai víziója is van. Én túl sokat bízok a próbaidőszakra és a színészek kreatív részvételére, s az ehhez szükséges körülmények vendéghelyzetben nehezebben teremthetők meg. Ezzel nem értékrendbeli különbségre utalok, csak arra, hogy másként dolgozunk.

– *Zsótér sem boldog maradéktalanul az állandó vendégeskedésben.*

– Bizonyára nem. De ő ezt a helyzetet termékenységre fordítja, ezért is dolgozik annyit. Egyetlen gondolatra és a közegre szűkít, s olyan fokú összpontosításra szeretné kényszeríteni színészeit és nézőit, amely nem jellemző a jelenlegi felületes színházra. Én ennél sokkal szétszórtabb, szabadosabb, rakoncátlanabb és fegyelmezetlenebb vagyok.

– *Vándorol a színházak között, s mindenütt ugyanazt csinálja, ami egyre unalmasabb – állítják róla sokan.*

– Butaság. Ez is tanítás. Sanyi a rendezéseivel következetesen tanít. Hívtuk is az osztályba. A *kaukázusi krétakor* szövegét elemzik. Hetenként három órán keresztül ülnek, és ponttal, vesszővel, gondolattal, szórenddel, hangsúllyal, mondatformálással bíbelődnek. Ennek ellenére rajonganak érte a diákok.

– *Te is tanítasz rendezés közben.*

– Minden jó rendező ezt teszi. Ha nem rendező lettem volna, tanár lennék. A bölcsészkaron már tudtam, hogy ehhez van érzékem. Fiatal emberekkel együtt lenni, gondolkodásmódjukkal találkozni nagyon fontos. Nem híradókból és újságokból, leginkább rajtuk keresztül érzékelem a világot. A tanítás akár ki is tölthetné az életemet, csak az a baj, hogy egyelőre színházrendezőnek is tartom magamat. Sokat gondolkodtam azon, vajon Székely Gábor hogy bírja ki rendezés nélkül. Nagyon nehéz lehet, mert ez nemcsak mánia, hivatás és szakma, hanem valami rászorultsági viszonyban van vele az ember, tehát életmentő funkciója is van. Ez az a terep, ahol a szelepek kiengedhetők, ahol azok a dolgok, amelyek az embert izgatják, amelyekről kérdései vannak, felszínre kerülhetnek, megfogalmazhatókká válnak. Belső szükséglet.

– *Székely rektorsága előtt sem rendezett évente egynél többet.*

– A rendezőnek pályája elején, az első nyolc-tíz évben az a feladata, hogy minél többet dolgozzon, tanuljon, tapasztaljon, és mindenféle gondolatokat megfogalmazzon, formákat kipróbáljon. Szolnoki éveiben Székely is sokat rendezett.

Ahogy múlik az élet, szűkül az ember mondandója, s nem sok mindenről akar szólni, hanem egyre inkább hasonló dolgokról szeretne egyre mélyebben és részletesebben beszélni. Ezért sem szeretnék már kalandozni, mert miközben új ismeretségeket kötök, ami nagyszerű dolog, azt érzem, hogy anélkül szaladnak az évek, hogy még mélyebben tudnám megismerni azokat, akikről már tudom: személyiségük olyan feneketlen kút, amelyben a következő tíz-tizenöt évben is kincseket találhatnék. Egy embernek öt év után is újat mondani s vele új dolgokat felfedezni, azt tartom igazán értéknek. S ez az, amit mostanában nem tudunk gyakorolni.